

Analiza i kritika digitalnoga odlučivanja

Paradoks algoritamske svijesti i pojam algoritamske volje

Marija Gombar*

Sažetak

Rad analizira etičke i misaone aspekte digitalnoga odlučivanja, s naglaskom na algoritamsku svijest i povjerenje korisnika. Teorijski okvir uvodi pojam algoritamske volje i paradoksa svijesti. Kvantitativno istraživanje mladih u Hrvatskoj (n = 686) pokazuje da percepcija manipulacije i misaona nelagoda smanjuju povjerenje u digitalne platforme, dok viša informiranost o sigurnosti i postavkama povisuje nelagodu. Duhovna osjetljivost pokazuje pozitivan odnos s povjerenjem. U model su uključeni i afektivni prediktori, poput duhovne orijentacije i misaone nelagode, radi dubljega razumijevanja povjerenja u etičku legitimnost algoritamskoga odlučivanja.

Ključne riječi: algoritamska svijest; algoritamska volja; digitalna etika; duhovna osjetljivost; manipulacija; misaona nelagoda; personalizacija; povjerenje

Uvod

U digitalnom okruženju sve se češće susrećemo s fenomenom “odluke bez svijesti”, situacijom u kojoj ishodi formalno djeluju kao osobni izbori, a zapravo su rezultat algoritamskoga automatizma. Takvi ishodi, iako svakodnevni, prolaze neopaženo jer djeluju prirodno i samorazumljivo, pri čemu se gubi čovjek kao subjekt odluke i nositelj moralne odgovornosti. Ta promjena redefinira odnos između znanja, kontrole i povjerenja te preispituje temelje informacijske etike (Floridi, 2013, 49; Geller, 2018, 128). Korisnici nisu pasivni promatrači, nego misaono budni pojedinci koji osjećaju nelagodu pred algoritamskim sustavima koje ne razumiju, ali koji oblikuju njihovu svakodnevnicu. Taj osjećaj otkriva paradoks: što više znamo o algoritmima, to manje vjerujemo u njihovu etiku, svrhu i neutralnost (Pasquale, 2015, 33; Danaher, 2019, 98). Ta nelagoda ne proizlazi iz neznanja, nego iz složenijega razumijevanja koje potiče sumnju u sustave odlučivanja. Paradoks algoritamske svijesti ukazuje na obrnuti odnos znanja i po-

* Marija Gombar, mag. cin., doktorandica, Mediji i komunikacije Sveučilište Sjever, Hrvatsko vojno učilište “Dr. Franjo Tuđman”. Adresa: Ilica 256b, 10000 Zagreb, Hrvatska. ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0000-8621-4007>. E-adresa: gombar.ma@gmail.com

vjerenja. Ne razotkriva slabost korisnika, nego manjkavost sustava koji potiskuje volju kao temelj moralnoga djelovanja. Ako odlučivanje nestaje, gubi se i autonomija, a algoritamska dominacija postaje epistemološka prijetnja kroz “crne kutije” koje isključuju misaoni pristup. Algoritmi pritom ne samo da predviđaju stvarnost, nego ju i oblikuju prema logici koja nije ni razumljiva ni dijaloška, uz dublji pomak u smjeru nadzornih struktura (Zuboff, 2019, 379; Lyon, 2001, 3).

U etici dijaloga odgovornost proizlazi iz odnosa, a ne iz funkcionalnosti (Habermas, 1990, 44). Sustav bez glasa i drugoga ne može biti etički subjekt (Ricoeur, 1992, 114; Mardešić, 2007, 57), a oponašanje odlučivanja bez autonomije uklanja odgovornost kao etički temelj (Bracanović, 2021, 69). Ako algoritmi anticipiraju ponašanje, ulazimo u prostor etike bez etike (Han, 2015, 33). Brzina digitalnih reakcija potiskuje misaonu distancu, a misaoni se obrasci gube iz svakodnevnoga odlučivanja (Kahneman, 2011, 21). U tom kontekstu rad uvodi pojam algoritamske volje — moći odlučivanja bez svijesti i savjesti. Algoritam ne oponaša volju, nego ju zamjenjuje, tiho i bez otpora, što prethodna literatura tek počinje prepoznavati kao spoznajni i etički problem (Ess, 2013, 144; Acquisti i dr., 2015, 511). Ovaj rad ne želi samo proširiti znanstveni okvir digitalne pismenosti i manipulacije, nego uvodi misaoni pojam koji razotkriva napetost između funkcionalne učinkovitosti algoritama i čovjekove potrebe za odgovornim odlučivanjem (Jørgensen, 2019, 198). Novost je uvođenje duhovne dimenzije u analizu povjerenja, rijetke u digitalnim i komunikološkim istraživanjima. Razmatra otpornost duhovno orijentiranih korisnika na algoritamsku manipulaciju te moguću povezanost misaone nelagode s etičkom autonomijom (Cotter i dr., 2022, 7).

Na toj osnovi provedeno je kvantitativno istraživanje s mladima u dobi od 18 do 35 godina u Hrvatskoj ($n = 686$), koje analizira misaone profile prema varijablama digitalne etike, povjerenja, nelagode, rizika, pismenosti i duhovnosti. Algoritamska nelagoda sve više prožima sfere obrazovanja, duhovnosti i demokracije. Kada personalizirani sustavi određuju putanju znanja, a istraživanje zamjenjuje prethodno ponašanje, obrazovna autonomija gubi misaonu slobodu. Duhovna sfera postaje prostor napetosti između unutarnje refleksije i vanjske algoritamske buke. U političkom kontekstu, nelagoda postaje demokratski rizik: odluke bez svijesti i suodlučivanja potkopavaju participaciju. Ta je nelagoda misaoni simptom gubitka slobode u prostoru nevidljivoga odlučivanja. Središnje je pitanje rada: Što znači vjerovati algoritmu kada odlučuje bez svijesti? Cilj je ispitati misaone dispozicije mladih prema digitalnoj moći, kroz povezanost pismenosti, manipulacije, algoritamske svijesti i duhovno–etičke osjetljivosti. Polazimo od pretpostavke da povjerenje ne proizlazi iz znanja, nego iz međuigre misaonih, emocionalnih i duhovnih varijabli. Ispitujemo tri hipoteze: (1) informiranost ne povećava povjerenje, nego izaziva nelagodu; (2) percepcija manipulacije smanjuje povjerenje; (3) duhovno osjetljiviji korisnici iskazuju nepovjerenje zbog etičkoga nesklada. Istraživačka pitanja usmjerena su na misaone profile prema regijama, riziku, nelagodi i etičkomu odjeku. Rad uvodi pojam algoritamske volje i razmatra ga unutar okvira algoritamske nelagode, postavljajući temelje za novu kritiku digitalnoga odlučivanja.

1. Teorijski okvir

1.1. Model algoritamske svijesti i pojam algoritamske volje

U vrijeme ubrzanе digitalizacije čovjek više nije samo korisnik, nego i objekt nevidljivih sustava predviđanja koji djeluju izvan njegova misaonoga horizonta. Otuda i potreba za misaonim okvirom koji ne opisuje samo tehničke učinke, nego i egzistencijalne mijene nastale algoritamskim posredovanjem stvarnosti. Paradoks algoritamske svijesti ogleda se u obrnuto proporcionalnom odnosu između znanja o algoritmima i povjerenja u sustave koji njima upravljaju: što više znamo, to manje vjerujemo. Taj paradoks nije tek teorijska zagonetka, nego temelj kritičke refleksije o etici digitalnoga odlučivanja. U aktualnom misaonom kontekstu ponovno se otvara pojam svetoga, prostora unutarnje autonomije i nedokidive granice etički nedopustivoga svođenja ljudskoga iskustva na funkcionalnu razinu (Mardešić, 2007, 36). Kada algoritmi odlučuju bez svijesti i savjesti, riječ je o etički neprihvatljivom postupanju, izbacivanju čovjeka iz odlučivanja, iz čega ne smije biti isključen. Odatle proizlazi i pojam algoritamske volje, tj. volje bez subjekta, refleksije i čovjeka. Posljedice su vidljive i kroz promjene reprezentacije i vidljivosti: sustavi nadzora više nisu vanjska prijetnja, nego nevidljive matrice koje oblikuju svakodnevni život. Suvremena istraživanja ističu kako žene u političkim kampanjama postaju objekt algoritamski uvjetovanih pripovijesti — stvarnost im se posreduje kroz tehničke obrasce koji poništavaju slobodu oblikovanja vlastitih poruka (Foster Shoaf i Parsons, 2016). U tom kontekstu sve je prisutnija svijest da i unutar političkih struktura koje navodno promiču jednakost djeluju nevidljive granice, “stakleni strop”, koje ograničavaju stvarnu slobodu odlučivanja (Jalalzai, 2013, 72). Taj fenomen, osobito izražen u digitalnim platformama, ne očituje samo nejednakost u raspodjeli moći, nego i duboko ukorijenjene kulturne obrasce oblikovane algoritamskom logikom. U tom smislu algoritamska volja postaje oblik moći koji djeluje unutar normativnoga okvira, ne tražeći pristanak, jer korisnik više ne odlučuje, nego odgovara na zadane uvjete. Čuk (2017, 476) upozorava na to da ni najnapredniji strojni sustavi, unatoč složenoj obradi podataka, ne ispunjavaju uvjete misaonih bića. Nedostaje im govor i svijest, temeljne pretpostavke etičke samostalnosti. U raspravama o modernosti naglašava se da je identitet danas refleksivno oblikovan, no u digitalnom okruženju postaje vanjska konstrukcija — oblikovana nevidljivim obrascima prilagodbe (Giddens, 1991, 5). Tu čovjek gubi temeljno pravo na pitanje: Tko bira, on ili sustav?

Na socijalnom i kulturnom planu, istraživanja ističu fenomen nevidljivoga nadzora koji postaje sveprisutna norma u svakodnevnom životu, čineći ga gotovo neprepoznatljivim u vlastitim obrascima ponašanja (Lyon, 2001, 10). Digitalna etika u tom kontekstu razmatra se kao nova forma mrežne ontologije, gdje granica između stvarnoga i digitalnoga postaje zamagljena i ontološki nejasna (Floridi, 2013, 89). Postavlja se pitanje: u kojoj mjeri gubimo ljudskost u svijetu koji više ne poznaje razliku između stvarnoga i simuliranoga? U misaonom slijedu etike algoritamskoga odlučivanja, koji se razmatra i u novijim ontološkim pristupima

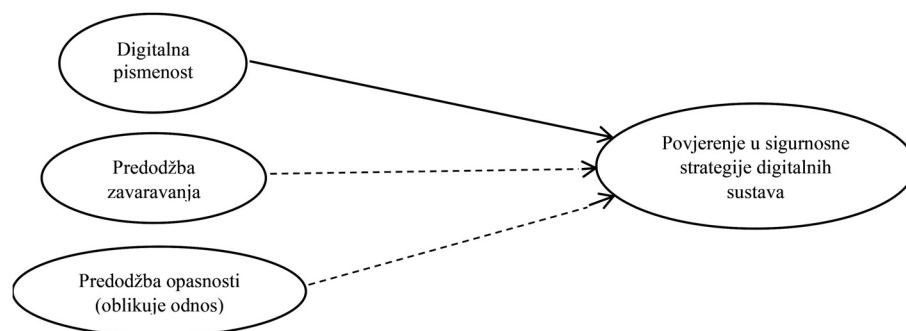
umjetnoj inteligenciji (Kutleša i Dolić, 2021, 30), otvara se i ključno pitanje odgovornosti: Tko snosi posljedice kada algoritam odlučuje, a čovjek prestaje biti subjekt odluke? U kontekstu kulturnih i vjerskih dimenzija, korisnik postaje ne samo objekt promjene, nego i nositelj nove ontološke praznine (Mardešić, 2007, 42). Vjerovanje u tehnologiju sve češće poprima značajke povjerenja u transcendentne autoritete, bez prostora za propitivanje moći i odgovornosti. U literaturi se takva racionalnost digitalnih platformi nadopunjuje kritikom personalizacije i oblikovanja misaonoga okvira ukorijenjenoga u kulturološko–vjerskoj dinamici globaliziranoga društva (Benjamin, 2019, 133). Iako se doima da živimo u prostoru apstraktne slobode, pravo na mišljenje i djelovanje sve češće postaje površno i podređeno normama algoritamskih obrazaca.

Sustavi nadzora više nisu vanjska prijetnja, nego algoritamska matrica unutar koje djelujemo. Time nestaje “sveti prostor”, mjesto gdje su odluke proizišle iz svijesti. Danas taj prostor briše algoritamska volja, jer odlučuje bez unutarnjega uvjerenja i etičkoga temelja (Han, 2015, 45). Han upozorava da transparentnost ne oslobađa, nego stvara paradoks: sve znamo, ali ništa ne kontroliramo (Han, 2015, 46). Time se otvara pitanje ontološkoga statusa podataka, a razlika između informacijske etike i ontološke vrijednosti podataka postaje ključna (Gunkel, 2012, 111). Kada podatak postane temelj odluke bez ljudskoga faktora, gubi neutralnost i postaje alat moći. Simulacija postaje svakodnevni horizont: više ne biramo između stvarnoga i slike, nego između verzija unaprijed određenih za nas (Baudrillard, 1994, 6). Analitika predviđanja ne samo da predviđa, nego i oblikuje ponašanje korisnika (Zuboff, 2019, 385). Floridi (2013, 189) privatnost vidi kao ontološko pravo na ne–miješanje. No, kako ga ostvariti kada algoritmi djeluju izvan ljudske etike? Algoritamska moć nije samo tehnička, nego i politička jer djeluje kroz nevidljive obrasce (Couldry i Mejias, 2019, 7). Stoga se u suvremenoj etici traži obnova antropološkoga temelja, što ovaj rad razvija kroz promišljanje digitalne savjesti (Čuk, 2017, 474). Posthumanistički izazovi više nisu samo biološki, nego obuhvaćaju i odlučivanje, informaciju i povjerenje (Fukuyama, 2003, 7). U novijim radovima ističu se opasnosti algoritamskoga determinizma i činjenica da su granice odgovornosti u suvremenom društvu često nevidljive (Ess, 2013, 144). Pritom se posebno otvara pitanje duhovnosti kao prostora otpora, gdje čovjek odbija biti sveden na predikciju i automatizam. Cilj je rada istražiti povezanost algoritamske svijesti s povjerenjem u digitalne platforme te utjecaj misaone nelagode i duhovne osjetljivosti na etički odnos prema algoritamskomu odlučivanju. Posebno se razmatra je li među informiranijima izraženije nepovjerenje i osjećaj manipulacije. Istraživačka hipoteza pretpostavlja da veće znanje o algoritmima ne povećava kontrolu, nego potiče distancu, sumnju i pad povjerenja u sustave izvan dohvata savjesti. Rad ne traži samo potvrdu međuodnosa, nego nudi misaoni okvir gdje digitalna etika, duhovnost i svijest o moći algoritama zajedno oblikuju suvremenog korisnika.

1.2. Model paradoksa algoritamske svijesti: interpretativni prikaz

Polazeći od ranije definirane premise o paradoksu algoritamske svijesti, u ovom dijelu prikazujemo misaoni model koji povezuje ključne varijable digitalne nelagode: rizik, pismenost, manipulaciju i povjerenje. Naglasak je na njegovoj operativnoj vrijednosti u analizi kognitivnih reakcija korisnika na algoritamsko odlučivanje.

Iako se temelji na razumijevanju algoritamskih procesa, algoritamska svijest ostaje podložna percepciji rizika, čimbeniku koji umanjuje snagu znanja. Osobito je snažna percepcija manipulacije, koja negativno korelira s povjerenjem. Model ne predstavlja konačnu strukturu, nego služi kao misaoni alat za tumačenje digitalne nelagode, emocionalnih i etičkih reakcija na sustave koji odlučuju bez svijesti, ali djeluju s posljedicama. Slični misaoni modeli ukazuju na to da informacijski sustavi ne oblikuju ponašanje neutralno, nego prema interesima nevidljivih aktera (Zuboff, 2019, 8). Tu se, za razliku od postojećih modela, oblikuje izraženiji epistemološki okvir koji povezuje percepciju rizika, osjećaj nelagode i digitalno povjerenje kao promjenljiv konstrukt. Model proizlazi iz istraživanja provedenog u ovom radu i primjenjuje se kao teorijski okvir za tumačenje povjerenja u algoritamski posredovane sustave.

Slika 1. Model proturječja algoritamske svijesti: Obilježja i učinci oblikovanja na povjerenje u digitalne platforme. (—→ označava oblikovanje odnosa; → označava izravni utjecaj.)

Figure 1. Contradiction Model of Algorithmic Consciousness: Features and Effects of Relational Shaping on Trust in Digital Platforms (—→ indicates relational shaping; → indicates direct influence.)

Prikazani model na *Slici 1* rezultat je predložene teorijske artikulacije odnosa koji nisu samo statistički, nego misaono povezani: digitalna pismenost, percepcija manipulacije i rizika oblikuju povjerenje ne linearnom logikom, nego kroz unutarnju napetost između znanja, sumnje i etičke rezonance, misaonoga odjeka moralne intuicije korisnika u digitalnom okruženju. Premda se temelji na kvantitativnim nalazima ($n = 686$), model je interpretativan: mapira nelagodu pred sustavima koji odlučuju bez svijesti, a utječu na korisnički izbor. Prikazani model

nije preuzet iz postojećih teorija, nego proizlazi iz potrebe da se digitalna nelagoda prepozna, strukturira i objasni.

1.3. Algoritamska personalizacija i povjerenje u digitalni poredak

Digitalna prilagodba sve više prerasta iz tehničkoga alata u misaoni okvir svakodnevice, okvir u kojem se ponekad čini da ne biramo što mislimo, nego između već odabranoga. U toj tišini izbora, algoritamska pamet neprekidno odlučuje za nas, često izvan dosega naše svijesti, ali ne i izvan utjecaja na našu stvarnost. Ona konstruira zbilju prema našoj unaprijed protumačenoj prošlosti, a ne prema slobodi mišljenja. Povjerenje u digitalni poredak sve se rjeđe temelji na informiranosti, a sve više na osjećaju stabilnosti, koji može biti i prividan. U tom misaonom okviru otvara se pitanje: Postaje li algoritamska prilagodba oblik duhovne redukcije, gdje se subjekt istine pretvara u objekt predikcije? Kada platforme nude sadržaj koji savršeno odgovara našim prijašnjim klikovima, ne nude li nam istodobno zatvoren krug mišljenja? (Sunstein, 2017, 86). U takvu misaonom zatvoru nastaje učinak jeke, prostor u kojem se sloboda doživljava smanjuje, a prilagodba postaje oblik misaone predestinacije (Beer, 2018, 56). Povjerenje tada ne proizlazi iz razumijevanja sustava, nego iz emocionalne udobnosti unutar prilagođenoga okvira (Nussbaum, 2001, 332).

Paradoksalno, što se sustav čini poznatijim, to dublje zadire njegova čudoredna neprozirnost. U tom misaonom okviru otvara se prostor za novu etiku, onu koja ne traži samo funkcionalnost, nego i istinitost odnosa između čovjeka i algoritma. Bez kritičkoga promišljanja algoritamske prilagodbe, digitalna udobnost može, barem u nekim slučajevima, prerasti u misaonu tromost, stanje u kojem korisnik prestaje promišljati što biranje uopće znači. Ako algoritamska prilagodba poprimi oblik samopotvrđivanja, onda više ne djeluje kao neutralni alat, nego poprima karakteristike normativne sile (Benjamin, 2019, 128). U takvu poretku, subjekt se ne oblikuje kroz dijalog, nego kroz predikciju. Briše se razlika između izbora i usmjerenosti, mišljenja i ponašanja. Pitanje slobode i njezina opstanka sve se jasnije pokazuje kao središnje čudoredno pitanje. Takav prostor traži odgovornost koja nadilazi korisničku razinu — poziv na razlučivanje ne prikazanoga, nego uskraćenoga.

2. Teorijsko–metodološki okvir istraživanja

Istraživački okvir temelji se na pretpostavci da digitalna nelagoda nije samo ponašajni, nego i misaoni fenomen. Istraživanje stoga ne mjeri samo ponašanje korisnika, nego traži misaone i duhovne odjeke njihovih digitalnih iskustava. Iako koristi kvantitativne metode, pristup nadilazi puku statistiku i usmjeren je na razumijevanje unutarnjih stavova prema algoritamskim sustavima, posebno u odnosu na povjerenje, manipulaciju i percepciju rizika. Istraživanje je provedeno u siječnju 2025. putem mrežnoga upitnika izrađenoga u Google Forms alatu. Sudjelovanje je bilo dobrovoljno, korištenjem metode snježne grude. U konačni

uzorak uključeno je 686 mladih osoba (18–35 godina), rođenih i odraslih u jednoj od triju regija: Grad Zagreb ($n = 364$), Splitsko–dalmatinska županija ($n = 214$) i Grad Osijek ($n = 108$). Mjesto rođenja provjereno je anketnim pitanjem, kako bi se osigurala misaona i kulturna povezanost s lokalnim kontekstom. Takva distribucija omogućuje uvid u regionalne vrijednosne orijentacije i perceptivne obrasce povjerenja prema algoritamski posredovanim sustavima.

Za potrebe istraživanja razvijen je autorski upitnik DEAS (Upitnik o digitalnoj etici i algoritamskoj svijesti), s ukupno šest dimenzija: digitalna pismenost, percepcija manipulacije, povjerenje, percepcija rizika, odnos prema regulativi i razina algoritamske svijesti. Dimenzija digitalne pismenosti nadovezuje se na radove koji pokazuju varijacije u internetskim vještinama i obrascima korištenja među mladima (Hargittai, 2010, 104). U ovom je istraživanju prvi put uključen i poseban modul koji procjenjuje vrijednosnu i duhovnu osjetljivost korisnika prema etičkim pitanjima digitalnoga odlučivanja. Dimenzija duhovne osjetljivosti operacionalizirana je kroz četiri indikatora koji mjere etičko–intuitivnu refleksiju, emocionalnu napetost u digitalnim okruženjima, duhovno pitanje svrhe te osobni osjećaj granice u odnosu na algoritamske odluke. Tvrdnje korištene u upitniku ne sadrže izravne formulacije, ali se sadržajno odnose na misaone reakcije korisnika u digitalnom okruženju. U pozadini su te dimenzije teorije koje promatraju spiritualnu osjetljivost kao potencijalni šesti faktor osobnosti (Piedmont, 2001), kao i suvremena razlikovanja duhovnoga i religijskoga značenja (Zinnbauer i dr., 2001). Time se nastoji zahvatiti ono što se inače teško mjeri — osobni doživljaj nelagode pred algoritamskim autoritetom.

Podatci su analizirani kako bi se bolje razumjeli odnosi među varijablama unutar predloženoga teorijskoga modela. Primijenjene su metode opisne statistike (aritmetička sredina i standardna devijacija), neparametrijski testovi (Kruskal–Wallis) za usporedbu skupina (Bryman, 2012, 333), korelacijska analiza (Spearmanov rang) za uočavanje povezanosti među varijablama (Cohen i dr., 2003, 59), te analiza Strukturnoga modela jednadžbi kao završna integracija ključnih pokazatelja (Hoyle, 1995, 1; Field, 2018, 540). Statistički alati korišteni su kao pomoć u razumijevanju misaonih obrazaca, kako bi unutarnji osjećaji korisnika dobili jasniju strukturu i izražaj kroz podatke. Time metodološki pristup u ovom radu ne ostaje puka kvantitativna analiza, nego misaona interpretacija odnosa između digitalne nelagode i duhovno–etičkih dispozicija korisnika.

3. Rezultati i rasprava

U ovom poglavlju prikazani su glavni nalazi kvantitativne analize, interpretirani unutar teorijskoga okvira paradoksa algoritamske svijesti i pojma algoritamske volje. Umjesto puko deskriptivnoga pristupa, rezultati se misaono povezuju s pojmovima nelagode, povjerenja i duhovne etike, kako bi se istražili obrasci mišljenja koji oblikuju odnos korisnika prema algoritamskomu odlučivanju. Usporedna analiza regija otkriva ne samo statističke razlike, nego i dublje kulturološke dispozicije koje uvjetuju povjerenje, ili njegov izostanak, prema digitalnim sustavima.

3.1. Misaoni profili korisnika prema regijama

Usporedna analiza regija Grada Zagreba, Grada Osijeka i Splitsko–dalmatinske županije otkriva suptilne, ali teorijski značajne razlike u misaonim profilima korisnika u odnosu na algoritamsku nelagodu, povjerenje u digitalne sustave i duhovno–etičku osjetljivost. Najviša razina povjerenja u sigurnosne strategije digitalnih platformi zabilježena je među ispitanicima iz Grada Osijeka ($M = 3,23$), uz najnižu razinu izražene nelagode ($M = 3,01$). To može upućivati na stabilnije povjerenje, koje nije nužno povezano s višom razinom informiranosti, nego možda s kulturnom dispozicijom prema prihvaćanju autoriteta tehnologije. Suprotno tomu, ispitanici iz Grada Zagreba iskazuju višu razinu algoritamske nelagode ($M = 3,13$) i niže prosječno povjerenje ($M = 3,09$), što se može interpretirati kao misaoni refleks urbaniziranije i informacijski saturirane sredine.

Splitsko–dalmatinska županija pokazuje sličnu razinu nelagode ($M = 3,12$), ali niže vrijednosti povjerenja ($M = 2,99$), što upućuje na kritičniji stav bez nužno više algoritamske svijesti. Takav rezultat može proizlaziti iz izraženije duhovne usmjerenosti, s obzirom na najviši udio duhovno osjetljivih korisnika (47,66%). Ta dimenzija može ukazivati na etički otklon prema tehnologiji doživljenoj kao neljudskoj. Iako je prosjek duhovno–etičke osjetljivosti gotovo jednak za Zagreb i Split (3,07), u Splitsko–dalmatinskoj županiji očituje se izraženiji misaoni otpor prema algoritamskoj dominaciji, u kojem povjerenje prelazi iz epistemološke u etičku domenu. *Tablica 1* ne prikazuje samo brojke. Ona otkriva misaone obrasce i kulturne slojeve u odnosu prema digitalnoj moći. Time se potvrđuje teza rada: povjerenje u algoritme ne izvire iz znanja, nego iz unutarnjih dispozicija — lokalnih vrijednosti, duhovne osjetljivosti i nelagode pred nevidljivim odlučivanjem.

Tablica 1. Sažeti misaoni profili korisnika prema regijama: nelagoda pred algoritamskom moći, povjerenje i duhovna osjetljivost ($n = 686$)

Table 1. Summary of Users' Cognitive Profiles by Region: Algorithmic Unease, Trust, and Spiritual Sensitivity ($n = 686$)

Regija	Nelagoda (M)	Nelagoda (SD)	Povjerenje (M)	Povjerenje (SD)	Duh-etika (M)	Duh-etika (SD)	Broj duhovno orijentiranih	Duhovno orijentiranih
Grad Osijek	3,01	1,44	3,23	1,44	2,94	1,33	46	42,59%
Grad Zagreb	3,13	1,38	3,09	1,41	3,08	1,41	147	40,38%
Splitsko–dalmatinska županija	3,12	1,42	2,99	1,46	3,07	1,39	102	47,66%

Nalazi iz *Tablice 1* potvrđuju temeljnu pretpostavku rada: algoritamska nelagoda, povjerenje i duhovno–etička osjetljivost nisu tek statistike, nego misaoni obrasci oblikovani lokalnim kulturološkim i vrijednosnim kontekstima. Povjerenje u digitalne sustave ne očituje se kao tehnički afinitet, nego kao misaoni odgovor na digitalni poredak, odgovor koji uključuje emocionalnu rezonanciju, etičku intuiciju i osjećaj duhovne nelagode pred sustavima koji odlučuju bez ljudske prisutnosti.

3.2. Strukturalna analiza odnosa među varijablama

Rezultati modela strukturnih jednadžbi potvrđuju hipotezu o međuovisnosti znanja, nelagode i duhovne orijentacije u oblikovanju korisničkoga povjerenja. Najjači prediktor povjerenja je percepcija manipulacije ($\beta = -0,31$), što upućuje na snažnu emocionalnu i etičku reakciju korisnika pri gubitku autonomije. Znanje o sigurnosnim aspektima pozitivno korelira s nelagodom ($\beta = 0,28$), a upoznatost sa sigurnosnim postavkama dodatno ju pojačava ($\beta = 0,33$), čime se potvrđuje paradoks algoritamske svijesti: više znanja povećava nepovjerenje.

Duhovna osjetljivost pokazuje pozitivan odnos s povjerenjem ($\beta = 0,33$; $p < ,001$), što potvrđuje da povjerenje nije samo spoznajna nego i etička/egzistencijalna kategorija (Williams, 2012, 89). Subjekt koji osjeća čudorednu disonancu s algoritamskim odlučivanjem ne gubi samo nadzor, nego i osjećaj smisla unutar sustava bez unutarnjega čudorednoga temelja. Sinteza rezultata analize Strukturnog modela jednadžbi pokazuje da misaoni čimbenici, poput nelagode i duhovno–etičke rezonance, često snažnije predviđaju povjerenje od klasičnih obrazovno–tehničkih pokazatelja (Beer, 2018, 47). To upućuje na potrebu novoga promišljanja sigurnosnih strategija koje ne uzimaju u obzir samo razinu informiranosti, nego i misaonu i duhovnu osjetljivost korisnika.

Tablica 2. Rezultati modela strukturnih jednadžbi za prediktore povjerenja u digitalne platforme ($n = 686$)

Table 2. Structural Equation Model Results for Predictors of Trust in Digital Platforms ($n = 686$)

Putanja	β (standardizirani)	t– vrijednost	p– vrijednost
Znanje o sigurnosti → Nelagoda	0,28	5,12	< ,001
Upoznatost s postavkama → Nelagoda	0,33	6,03	< ,001
Znanje o sigurnosti → Percepcija manipulacije	0,29	5,81	< ,001
Upoznatost s postavkama → Percepcija manipulacije	0,35	6,21	< ,001
Nelagoda → Povjerenje	–0,27	–5,95	< ,001
Percepcija manipulacije → Povjerenje	–0,31	–6,08	< ,001
Utjecaj duhovnosti na etiku → Povjerenje	0,33	5,87	< ,001

β = standardizirani regresijski koeficijent; $p < ,001$ za sve putanje; t = vrijednost t–testa statističke značajnosti regresijske putanje

Rezultati u *Tablici 2* pokazuju da se povjerenje u digitalne platforme ne formira samo kroz tehničko razumijevanje ili razinu pismenosti, nego kroz misaonu refleksiju o smislu, etici i unutarnjoj sigurnosti. Sustavi koji odlučuju bez svijesti ne izazivaju nepovjerenje zbog svoje kompleksnosti, nego zbog svoje šutnje. U tom misaonom prostoru svaki podatak postaje odnos, a svaka odluka — pitanje o granicama ljudskosti u digitalnom dobu. Time se otvara prostor za promatranje rezultata ne samo kroz brojke, nego kroz misaoni okvir koji povezuje algoritamsku moć s granicama etike, duhovnosti i osobne autonomije.

4. Rasprava: algoritamska svijest, etika i duhovna osjetljivost

U raspravi je ključno naglasiti da rezultati nadilaze tehničke pokazatelje i razinu digitalne pismenosti. Njihova se vrijednost očituje u otkrivanju dubljih obrazaca odnosa između čovjeka i algoritamski oblikovanoga svijeta. Kada korisnik osjeti da mu se misaoni i duhovni integritet narušava, jer sustavi odlučuju bez njegove volje ili znanja, reakcija postaje egzistencijalna, povezana s osjećajem gubitka kontrole nad vlastitim iskustvom. Tako nastaje prijelaz iz epistemološke nelagode u ontološku destabilizaciju. Pametne tehnologije više nisu samo alati, nego odnosi koji iznutra preoblikuju poimanje pravde i društvene povezanosti (Hildebrandt, 2015, 161). U tom kontekstu javlja se pojam podatkovnoga pogleda: korisnik je objekt vlastitih interakcija, ne znajući tko promatra: sustav, tržište ili društvo (Beer, 2018, 46). Paradoks algoritamske svijesti nije apstraktan: korisnik razumije sustav, ali mu ne vjeruje. Pukotina između znanja i povjerenja razotkriva etički vakuum: tehnologija više ne traži opravdanje — ona djeluje. Ne živimo u zajednici koja pregovara o vrijednostima, nego u sustavu koji ih digitalno kodira (Coeckelbergh, 2020, 75). Taj se problem prelijeva i u tržišnu sferu. Nije sve što se može kupiti nužno dopušteno (Sandel, 2012, 12). Ako su podatci valuta, a percepcija roba, tada povjerenje postaje nuspojava tržišta. U tom okviru misao djeluje kao korektiv: etika ne počinje znanjem, nego odgovornošću za lice drugoga, a algoritam to lice ne vidi (Large, 2015, 41).

Društva se sve manje oslanjaju na zabrane i zakone, a sve više na sustave predviđanja koji ne nadziru izravno, nego oblikuju ponašanje (Garland, 2001, 175). Nadzor se više ne provodi kroz kamere, nego kroz algoritme koji “znaju” naše odluke i prije nas samih (Deleuze, 1992, 3; Garland, 2001, 176). Tehnologije ne samo da predviđaju budućnost, nego mijenjaju i našu sposobnost odlučivanja. Kontrola postaje tiha: ne temelji se na prisili, nego na predvidljivosti. Povjerenje se više ne odnosi samo na tehničku točnost, nego i na osjećaj tko upravlja našim izborima. Suvremeni oblici nadzora uklanjaju ljudsku dimenziju odlučivanja i time otvaraju čudoredna pitanja. Sustavi bez svijesti i etike potkopavaju unutarnju slobodu. Bez misaonoga angažmana, tehnologija ne samo da usmjerava ponašanje, nego oblikuje njegovo značenje. Povjerenje se stoga mora promatrati u širem spoznajnom okviru, koji uključuje autonomiju i čudoredne vrijednosti. U tom kontekstu, duhovna osjetljivost ne znači religioznost, nego sposobnost prepoznavanja trenutka kada tehnologija pokušava zamijeniti ljudsko promišljanje.

nje. Paić (2018, 24) upozorava da tehnička moć danas proizlazi iz podatkovnih struktura koje djeluju bez subjekta. Duhovna osjetljivost postaje unutarnji korektiv, sposobnost otpora algoritamski vodenim pripovijestima. Šehić (2023, 48) naglašava da ona pruža otpor pokušajima da se čovjek svede na predvidivu podatkovnu shemu.

Algoritamsko preoblikovanje jezika i mrežna logika moći — neovisna o mjestu, nego o pristupu — mijenjaju misaone obrasce i dovode u pitanje misaonu samostalnost (Castells, 1996, 471). Kada se prostor mišljenja reducira na već poznato, duhovna osjetljivost djeluje kao korektiv: otvara prostor u kojem subjekt ponovno traži smisao u svijetu koji više ništa ne objašnjava. Time se opire pasivnomu prihvaćanju algoritamskih obrazaca. Spoznajni otpor postaje oblik misaone slobode, suočenje s tehnički posredovanom stvarnošću i poziv na kritičko propitivanje (Ong, 1982, 78; Habermas, 1989, 8). Mediji ne odražavaju stvarnost, oni ju konstruiraju (Bourdieu, 1998, 22). Ono što percipiramo nije neutralno, nego oblikovano značenjem. Javna sfera se ne urušava zbog manjka informacija, nego zbog gubitka misaone distance između subjekta i sustava (Habermas, 1989, 89). U tom kontekstu, povjerenje nadilazi osjećaj sigurnosti: ono postaje pitanje smisla. U digitalnom dobu ne proizlazi iz informacija, nego iz unutarnje refleksije, iz propitivanja onoga što se prikazuje kao “sigurno”. Takvo povjerenje postaje ontološki okvir za očuvanje samostalnosti, odgovor na pitanje bića u svijetu bez svijesti.

Taj pristup produbljuje poimanje povjerenja kao misaonoga odgovora na digitalnu prevlast, ne samo osjećaja sigurnosti, nego filozofske geste očuvanja samostalnosti u algoritamski uvjetovanom svijetu. Stvaralačka umjetna inteligencija i kvantni sustavi već brišu granicu između svijesti i funkcije. Algoritamska volja ne ostaje u sferi preporuka, nego ulazi u medicinu, pravosuđe i obrazovanje. Ako nas sada brine što ne upravljamo sadržajem koji konzumiramo, ozbiljnije je pitanje: Kako ćemo odlučivati u svijetu gdje se predviđanje nudi kao nadmoć mišljenja? (Bostrom, 2014, 256). Etika odlučivanja bez svijesti postaje ključno pitanje. Društva će morati odgovoriti: Tko ima pravo odlučivati kada sustavi definiraju granice mogućega? Kutleša i Dolić (2021, 28) upozoravaju da delegiranje odluka tehničkim sustavima ugrožava dostojanstvo, osobito kada nestanu tumačenje i suosjećanje. Algoritamska volja ne pita — ona računa. Kako očuvati slobodu kada je ishod već izračunat?

Digitalno poslanje više nije tehničko, nego ontološko pitanje: Hoće li čovjek biti misaoni sudionik ili pasivni “klik”? Jer tko odlučuje, vlada. Ako sustav odlučuje bez pitanja, korisnik ostaje bez epistemološke obrane. Etika 2030. mora biti etika pitanja, jer sustav bez pitanja ne priznaje drugog. Takva etika nije instrumentalna, nego relacijska: zahtijeva prisutnost čovjeka u trenutku odluke, a ne podatak iz prošlosti. Bez prisutnosti nema odgovornosti, jer nema tko bi ju preuzeo. Sustavi bez svijesti mogu predvidjeti, ali ne i suosjećati, mogu računati, ali ne i kajati se. Kako ističe Bratton (2016), digitalna etika mora nadilaziti tehničke granice i otvoriti prostor za smisao i odgovornost u algoritamskom odlučivanju.

Zaključak

Danas živimo u sustavima koji odlučuju bez svijesti o posljedicama. U takvom okruženju povjerenje nije tek racionalna procjena, nego dubok osjećaj odnosa prema moći koja odlučuje u naše ime. Rezultati istraživanja potvrđuju da razina povjerenja u algoritamske sustave nije nužno povezana s informiranošću korisnika, nego s duhovno–etičkom osjetljivošću. Osobe koje osjećaju misaonu nelagodu pred automatiziranim odlučivanjem ujedno pokazuju viši stupanj kritičkoga mišljenja i otpora. Nelagoda pred algoritamskim autoritetom povezana je s višom digitalnom odgovornošću — nije slabost, nego znak misaonoga angažmana. To je sud o tom tko uopće ima pravo odlučivati u naše ime. Kada algoritmi postanu autoriteti, a personalizacija sredstvo oblikovanja volje, nastaje misaoni lom: Što znači biti slobodan ako je izbor već određen od strane entiteta koji nije osoba? Paradoks algoritamske svijesti javlja se upravo tu. Što više razumijemo sustave koji oblikuju iskustvo, to više osjećamo nelagodu pred njihovom nevidljivom moći. To znanje ne oslobađa. Ono poziva na otpor. Algoritamska volja ne razlučuje, nego predviđa. Ne pita što je dobro, nego što je vjerojatno. Ne poznaje sumnju, pa ni etiku.

U tišini odlučivanja bez pitanja korisnik postaje funkcija. Sustav odgovara bez pitanja, računa umjesto da promisli. Informacija više nije ni istina ni laž — ona je alat. A onaj tko zna kako ju oblikovati, oblikuje svijet. U takvom misaonom krajoliku digitalna nelagoda nije kvar, nego signal, pobuna pred svijetom koji ne traži pristanak, nego angažman. U središtu toga angažmana nije edukacija korisnika, nego transparentnost sustava. Kada se odlučuje bez svijesti, obrazovanje nije dovoljno. Potrebna je nova etika. Etika ne kao dodatak, nego temelj arhitekture odlučivanja. Prostor u kojem sustav zastane — i čeka ljudski glas. Duhovna osjetljivost ovdje nije misticizam, nego misaona sposobnost da se prepozna ono što sustav ne prikazuje. Otpor algoritamskoj racionalnosti. Svijest da nije svaka točnost istina, ni svaka predikcija opravdana. Kada odlučivanje postane depersonalizirana funkcija sustava, upravo duhovna osjetljivost ostaje ono što razlikuje čovjeka od puke funkcije.

Nužna su i daljnja istraživanja ne samo tehničkih aspekata digitalne sigurnosti, nego i etičkih temelja odlučivanja bez svijesti. Nova pitanja otvaraju put novim slobodama — i možda smislu u svijetu koji, za sada, pita sve osim čovjeka. Možda je upravo ta tišina, kada sustav ništa ne pita, naš etički poziv: ono što šuti — poziva. A ono što odlučuje bez pitanja budi pitanje koje više ne možemo ignorirati: Jesmo li još mi ti koji biramo biti čovjek? Na tragu novoga misaonoga okvira moguće je zamisliti etiku digitalnoga odlučivanja utemeljenu ne na optimizaciji, nego na autonomiji — etosu nove generacije koja traži smisao, a ne samo funkciju.

Literatura

- Acquisti, Alessandro; Brandimarte, Laura; Loewenstein, George (2015). Privacy and human behavior in the age of information. *Science*, 347(6221), 509–514.
- Baudrillard, Jean (1994). *Simulacra and Simulation*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Beer, David (2018). *The Data Gaze: Capitalism, Power and Perception*. London: SAGE.
- Benjamin, Ruha (2019). *Race After Technology: Abolitionist Tools for the New Jim Code*. Cambridge: Polity.
- Bostrom, Nick (2014). *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford: Oxford University Press.
- Bourdieu, Pierre (1998). *On Television*. New York: The New Press.
- Bracanović, Tomislav (2021). Umjetna inteligencija, medicina i autonomija. *Nova prisutnost*, 19(1), 63–75.
- Bratton, Benjamin H. (2016). *The Stack: On Software and Sovereignty*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Bryman, Alan (2012). *Social Research Methods*. Oxford: Oxford University Press.
- Castells, Manuel (1996). *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell.
- Coeckelbergh, Mark (2020). *AI Ethics*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Cohen, Jacob; Cohen, Patricia; West, Stephen G.; Aiken, Leona S. (2003). *Applied Multiple Regression/Correlation Analysis for the Behavioral Sciences*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cotter, Kelley; DeCook, Julia R.; Kanthawala, Shaheen; Foyle, Kimberly R. (2022). In FYP we trust: The divine force of algorithmic conspiratorality. *International Journal of Communication*, 16(1), 1–23.
- Couldry, Nick; Mejias, Ulises Ali (2019). *The Costs of Connection: How Data Is Colonizing Human Life and Appropriating It for Capitalism*. Stanford: Stanford University Press.
- Ćuk, Barbara (2017). Je li Descartesovo razlikovanje čovjeka i stroja prošlo mnijenje? *Obnovljeni Život*, 72(4), 473–479.
- Danaher, John (2019). *Automation and Utopia: Human Flourishing in a World Without Work*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Deleuze, Gilles (1992). Postscript on the societies of control. *October*, 59, 3–7.
- Ess, Charles (2013). *Digital Media Ethics*. Cambridge: Polity.
- Field, Andy (2018). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*. London: SAGE.
- Floridi, Luciano (2013). *The Ethics of Information*. Oxford: Oxford University Press.
- Foster Shoaf, Natalie R.; Parsons, Talina N. (2016). 18 million cracks, but no cigar: News media and the campaigns of Clinton, Palin, and Bachmann. *Social Sciences*, 5(3), br. 50. <https://doi.org/10.3390/socsci5030050>
- Fukuyama, Francis (2003). *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Garland, David (2001). *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Geller, Jay (2018). *Bestiarium Judaicum: Unnatural Histories of the Jews*. New York: Fordham University Press.
- Giddens, Anthony (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Gunkel, David J. (2012). *The Machine Question: Critical Perspectives on AI, Robots, and Ethics*. Cambridge, MA: MIT Press.

- Habermas, Jürgen (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge: Polity.
- Habermas, Jürgen (1990). *Moral Consciousness and Communicative Action*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Han, Byung-Chul (2015). *The Transparency Society*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Hargittai, Eszter (2010). Digital na(t)ives? Variation in Internet skills and uses among members of the “Net Generation”. *Sociological Inquiry*, 80(1), 92–113.
- Hildebrandt, Mireille (2015). *Smart Technologies and the End(s) of Law: Novel Entanglements of Law and Technology*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Hoyle, Rick H. (ur.) (1995). *Structural Equation Modeling: Concepts, Issues, and Applications*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Jalalzai, Farida (2013). *Shattered, Cracked, or Firmly Intact? Women and the Executive Glass Ceiling Worldwide*. Oxford: Oxford University Press.
- Jørgensen, Rikke Frank (ur.) (2019). *Human Rights in the Age of Platforms*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Kahneman, Daniel (2011). *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Kutleša, Mislav; Dolić, Josip (2021). Koncept i “svojstva” naravi ljudske osobe u onto-anthropološkim i etičkim izazovima i kritikama razvoja umjetne inteligencije. *Obnovljeni život*, 76(1), 23–35.
- Large, William (2015). *Levinas’ “Totality and Infinity”: A Reader’s Guide*. London: Bloomsbury.
- Lyon, David (2001). *Surveillance Society: Monitoring Everyday Life*. Buckingham: Open University Press.
- Mardešić, Željko (2007). *Rascjep u sveto*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Nussbaum, Martha C. (2001). *Upheavals of Thought: The Intelligence of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ong, Walter J. (1982). *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. London: Methuen.
- Paić, Žarko (2018). *Tehnosfera I. Žrtvovanje i dosada: Životinja–Čovjek–Stroj*. Zagreb: Sandorf.
- Pasquale, Frank (2015). *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Piedmont, Ralph L. (2001). Does spirituality represent the sixth factor of personality?: Spiritual transcendence and the five-factor model. *Journal of Personality*, 69(6), 979–1013.
- Ricoeur, Paul (1992). *Oneself as Another*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sandel, Michael J. (2012). *What Money Can’t Buy: The Moral Limits of Markets*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Sunstein, Cass (2017). *#Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Šehić, Damir (2023). Transhumanizam kao proizvod čovjekove kreativnosti ili dekonstrukcija čovjeka kao Božjega stvorenja. *Obnovljeni Život*, 78(1), 41–50.
- Williams, Rowan (2012). *Faith in the Public Square*. London: Bloomsbury.
- Zinnbauer, Brian J.; Pargament, Kenneth I.; Scott, Allie B. (2001). The emerging meanings of religiousness and spirituality: Problems and prospects. *Journal of Personality*, 69(6), 889–919.
- Zuboff, Shoshana (2019). *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs.

An Analysis and Critique of Digital Decision–Making

The Paradox of Algorithmic Awareness and the Concept of Algorithmic Will

Marija Gombar*

Summary

The paper explores the ethical and epistemological aspects of digital decision–making in the context of algorithmic dominance over users’ everyday experiences. The central aim is to examine the relationship between algorithmic awareness and trust in digital platforms, emphasizing cognitive discomfort, spiritual orientation, and perceptions of ethical autonomy. The theoretical framework introduces the author’s philosophical constructs—the Paradox of Algorithmic Awareness and the Concept of Algorithmic Will, which reveal the silent substitution of will with function and decisions with computation. The empirical section is based on a quantitative study conducted among young people in Croatia (n = 686), examining digital literacy, perceived manipulation, spiritual sensitivity, and ethical attitudes toward algorithmically mediated content. The findings indicate that perceived manipulation and cognitive discomfort reduce trust in digital platforms, while greater security knowledge and settings familiarity increase discomfort. Spiritual sensitivity shows a positive association with trust. Higher algorithmic awareness is associated not with greater trust but with emotional discomfort and suspicion of manipulation, particularly among spiritually sensitive individuals. The results confirm the theoretical propositions and highlight the need for deeper anthropological reflection on the ethics of digital control.

Keywords: *algorithmic awareness; algorithmic will; cognitive discomfort; digital ethics; manipulation; personalization; spiritual sensitivity; trust*

* Marija Gombar, mag. cin., Ph.D. Student. Media and Communication University North, Croatian Defence Academy »Dr. Franjo Tuđman«. Address: Ilica 256b, HR–10000 Zagreb, Croatia. ORCID iD: <https://orcid.org/0009–0000–8621–4007>. E–mail: gombar.ma@gmail.com